

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ПРЕХОД В БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННИТЕ ПОЛИТИЧЕСКИ ДОКТРИНИ

Тошко Кръстев¹

Докладът е опит за дешифриране на подпластовете на българския партиен живот след 1989 г., декларативно /ergo функционално/ изразен в партийно – политически платформи и програми. Център на тежестта е специфичното за държава в преход отношение на гражданството към политики и законодателство. Статията представя вижданията на автора за реалните процеси, фактори и бъдещи перспективи при развитието на публичните и политическите идеологии като средство за комуникиране на политики. В качеството си на идеен продукт, политическата партия предлага решения за управление, винаги /поне вербално/ визирайки човешкото групово и персонално битуване. Всички общества в преход се намират в социални кризи, степента на които зависи от общественото възприемане за промени. Една от целите на документите на политическите партии е заявяването на намерения за упражняване на действия на власт или реализиране на опозиционни намерения, което в ситуация на социална криза означава да се покажат пътищата за преодоляването ѝ и постигане на устойчивост в развитието.

Ключови думи: български партиен живот, политически преход, съвременни доктрини

Платформите, програмите и лозунгите на партиите в България са важна форма на ръководство и оперативно участие. В „стълбата“ те са „земни“ нива на обозначения и представителства на идеологии и доктрини, постоянна цел на политическите партии и обществена съпричастност. Чрез

¹ Тошко Кръстев – докторант в Института за изследване на общества и знанието – БАН

Адрес за контакти: t.krastev@mail.bg

документи и практики те се стараят да комбинират базови интереси на потенциални симпатизанти, да предпазват от съмнения, противоречия или вътрешни съперничества. При междупартийната конкуренция свободата за организация, пропаганда и политическо участие следва да е в предела на естественото право, т.е. да респектира аналогични свободи и права на конкурента. Нарушенията възбуждат конфликти, стълкновения и ексцесии, компрометират изконната мисия на партиите. Акцентиранията условия и целите са принципни; процесуално се отклоняват по целесъобразност. В трайните партийни интереси влиза формиране и рекрутиране на компетентни и лоялни елити, канализиране исканията на населението и също да се *промотира и стабилизира избран политико – обществен модел*. Действията са съпътствани от личен и корпоративен егоизъм. Белег за устойчивост на партийна система е способността ѝ да балансира и управлява колизии в законови рамки.

Направеният анализ и сравнение на политическите платформи на български партии показва недостатъчно ангажиране с проблемите за излизането от социалната криза, като по-скоро отразяват общите завоевания на демокрацията в различните ѝ аспекти – либерален, консервативен и социалистически в техните традиционни форми.

Те са фундаментални изконни ценности и база за приложни наблюдения и проучвания в полза на текущата политика. **В основата на политиката е целесъобразността; действията към общо благополучие не «робуват» на философска и фактическа истина (Арент, 1992).**

Структурно-функционален проблем за България са преждевременната ѝ «зрялост», удовлетворението от «съответна гражданска форма за своя бит», пасивното съзерцание на *semperidem* /винаги едно и също/. Къде да търсим кълнове и корени на липса на енергия?

Първият срив след 1944 г. отклонява България от шанс за прозападна адаптация. Животът става безкрайна неизменност. **Но преходът след 1989 г.**, с мисия да възстанови естествена екзистенциална среда, **на практика** прекъсва дълбоки навици, органични на старинната комуналност. **Второто прекъсване** на българското развитие след 1989 г. е по-болезнено. След 1944 г. миналото се отхвърля с ориенталски критерии, в края на 80-те години подреденият тотално контролиран живот е преценен за варварска форма. **Проблемът след 1989 г. е, че промяната е провокирана от екогенни движения, както и по-рано.** Българската политическа емиграция в свободния свят е без влияние, в България глобализацията трудно се асимилира. Настъпват вегетация и депресивност, няма осъзнати критерии. Следва духовна безпътица. Стартират мъчителни опити за адаптация и обновена идентичност. Спорадични плодоносни резултати се постигат, но елитът е маргинален. Почти четвърт век **политическите партии не намират автентичност.**

Причината е, че двата национални стреса през XX в. поддържат тежки психически поражения. След 1944 г. българската общественост е подвластна на „религия“, която е силова, диктува изкуствена идентичност и неестествени /дори за българското минало/ жизнени форми. **Вторият ра-**

дикален демонтаж от края на 1989 г. руши тоталитарни форми на *култивиран живот*. Срамът от предното идолопоклонство отхвърля почитание към «Партията», но връща скептицизма към всякакви авторитети.

Произшествието от **второто прекъсване** е непрехивяно и поради манталитентни причини. Оксидентализмът не е органичен за гражданството и то не участва. Изниква въпрос: подлежи ли фактът на естествена корекция и дали е принципно необходим? Отговорите са между два избора – модерно институционално регламентиране или атавистко консервиране на българското общество. Днес западните култура и стил са сред категории с престижни позиции или в «квалифицирана» емиграция.

Вътрешният политически и стопански елит е важна национална част. Съставен е от личности, които са призвани да ръководят, възпитават и откликват на предизвикателства. Но тези слоеве са предимно в страни от актуалните необходимости. По положение са отделени от масата чрез редица гранични линии. *Така пропастта между елит и население след 1989 г. се откроява по-силно.* През стария режим има политическа и битова разлика между висша и средна комунистическа номенклатура, от една страна, и останалото население, от друга. Тази разлика обаче по причина на социална непрозрачност и «грижи» на репресивния апарат **не бе така очевидна**. Комунистическата номенклатура бе обособена каста, **но в светоглед и начин на живот тя бе израсла от същия /селски/ терен, база и на светогледа на широките маси и „народната интелигенция“.** **Повинността и резигнацията до 1989 г. бяха даденост, но липсваше съвременния /след 1989/ усет за свръх дефицити на справедливост.** Съвременните «смесени елити» са откъснати от масите чрез **перверзни имитации на непознати западни модели.**

Феноменологията на психо-социалните сривове от последния български век доизяснява тъгъла за преценка на съвременен партиен документ; днес по клише те се /само/представят за органични на европейски процеси. По-съществен контекст към тълкуване е *общата криза на доверието* – детерминанта на съвременността и неин централен проблем. В България изтъкнатите исторически причини го задълбочават.

Откъснатите от производството финансово – спекулативни движения провокират ляво – радикални групировки към кампании срещу банковия сектор. **Съществува и съпротива срещу дисциплиниращи процедури,** което политико-технически затруднява връщане на жизнените условия в ритъм. Проблем е неолибаралната доминанта и нейните болезнени – рационално мотивирани – мерки.

Текстът третира дилемата между привнесени прилично смазани за функциите им институции и остатъчните манталитет и типове етнокултурни памет и навици, от друга, т.е. българското своеобразие. То не следва – макар и субстрат – да се абсолютизира. В контурите на националната уникалност перманентно се вливат външни регионални и глобални съдържания. Сред обстоятелствата на отворен свят и вездесъщ «Биг братър» въздействията към трансформация на жизнения стил в България са по-податливи за имитация. Влиянието на «чуждото» /западно/ върху ло-

калното съзнание с неговите ритми и колебания е необратимо, проблемът е в автентичността.

Пониженото в макромасшаби **доверие** е свързано с генезиса на новите неравновесия и турбуленции; те все по-чувствително засягат България /по стечения с подтиснато самочувствие/. Съвременните епизоди не се свеждат до поредна цикличност; философско – социологически факт е, че реалността е по-сложна от организиращото я съзнание. В координация между дух и обстоятелства историко – логическата гледна точка изхожда от *каузалната връзка*, която установява и разграничава отрязъци от време. Със самото това тя е значима за експериментелно наблюдение на **конкретни каузалности, съдържания, типове процеси и вариантни знания ex ante, зависими от знанията ex post**; означава, че **автентичният произход на кризата** – «по български» поносима с „таланта за повинност“/ – *е в глобалната структурна трансформация на световната икономика*. Очертава се **кръг** с нови възможности, не порочен /circulusvituotis/. Хипотезата за произхода на кризата повдига пред българските партийни оферти проблем за необходими прескрипции.

Българският преход е без съмнение «вързан» с общите трансформации. **От 70-те години и особено след 1990 г. фундаменталният модел на производство, разширено възпроизводство и свободна размяна получиха липсващи им преди шансове да са успоредни на естествен живот.** /Нео/либералната глобализация престана да **бъде спъвана от ситуационно оправдани и справедливи** – но и от утопии, амбиции на личности и користни демагози – **протекционистични бариери /принципно протекционизмът е насилие/, от прекалени правителствени регулации и често неоснователни социални корекции**. С бурния икономически растеж след 1990 г. се «разширява» съзнанието за неизбежна вреда от **конюнктурния утилитаризъм към недиференцирана социална защита** – доколкото афектира данъкоплатци, полагащи обществено – пазарен и полезен труд. Болезненото неравновесие между труд и капитал в «Третия» /а преди и в развития/ свят поддържа тлеещи и периодически изострящи се колизии. Краят на световния биполярен идеологизиран модел с локални ексцесии /тогава при калкулиран риск/ понижи ролята на протекционизма, предефинира социалната защита.

Добросъвестното научно изследване диференцира реално нуждаещи от състрадание и милосърдие от категории, които чрез зле дозирани «социални» мерки са стимулирани към безделие и антиобщественост. Преориентирането към продуктивна активност при множества със самоусет за маргиналност е трудно. Либералното отваряне за свободни производство, размяна и движение на капитали тласна в *растеж* географски зони и страни като Китай, Индия, Бразилия, Индонезия и др., също Мексико, Турция, Корея и т.н. Съвременни примери анулират илюзии на моралния телеологизъм за тотално /самоцелно/ социално включване без оглед на естествени различия между хората. Глобализацията не нивелира различия в културния капитал; те са хилядолетни наслоения, пронизали «групови съзнания» и навици – втора природа на човека. Още либералният социалист Херцен

отбелязва, че „...нищо не може да се стори, това е физиологичен белег, да му се сърдиш, е смешно. Време е да се разбере веднъж завинаги, че различните породи хора, както различните породи животни, имат различен характер и не са виновни за това. Никой не се сърди на бика, че няма хубостта на коня, нито бързината на елена...; всичко, което можем да изискваме от тях в името на животинското им братство е – мирно да пасат на една и съща ливада, без да се бодат и без да се ритат. **В природата всичко постига онова, което може според силите си, подрежда се, както се случи, и при това всичко приема родовото си устройство; възпитанието стига до известна степен, поправя едно, присажда друго, но да искаш от коня бифтек или от бика раван – все пак е абсурд**» (Херцен, 1965).

Уникалният културен капитал и универсалните чувства за взаимопринадлежност и общи интереси кристализират в съзнато и осъзнато сътрудничество на нации, народности, етноси. «Взаимно поръчителство» е система от взаимни гаранции. Географското разширение на демокрацията и свободното движение на хора, стоки и капитали осигуряват минимални блага и грамотност, но и нови изпитания за модела на съжителство. Стига ли се до /относително/ понижение на социални противоречия и страсти? Очевидно не. Коректно ли е и морално състоянието на капитализма в действие?

В зората на /източно/европейския преход към демокрация Джери Мълър пише: „Разнообразието на цели, за постигането на които печалбата е само едно средство, позволява да се водят различни начини на живот – посветени на алтруистични или егоистични дела, на опазването или изкореняването на традиции, на поезия или на игра на кегли. Пазарът позволява да цъфтят хиляди цветя, но също и плевели. **За онези от левицата и десницата, които мечтаят за една интегрирана национална общност с едни и същи морални ценности, споделяни от всички, фактът, че пазарът позволява на хора с различни цели в живота и различни начини на живот да живеят заедно в относителен мир, може да изглежда достоен за съжаление**“ (Мълър, 1989). **Но поборниците на свободата от Волтер до Хайек ПРИВЕТСТВАТ ТОЗИ ФАКТ, ВИЖДАЙКИ В НЕГО ЕДИНСТВЕНАТА ОСНОВА НА ПЛУРАЛИЗМА.**

Българската съвременност изисква изследване на своите корени и аргументирана визия за бъдеще. Отличават се детерминанти. Емоционалното въздействие на концепцията за държава на Благоденствието се понижава. По същество тя е «рационална – ирационална» вътрешна връзка на съмишленици, синдикати, предприятия, социални услуги и защиты. Държава и общество на благоденствието са конструкции в контрастност на източни уравниловъчни утопии. Успоредна е и либералната концепция, за която определяща реалност са индивидите с аспирации и инициативи. Факт е и мултикултурното разнообразие от разделени, «балканизирани» общности, всяка със собствени поверия и навици. Съвременните фрагментации и атомизации не генерират предвижданите от Маркс сюжети. Днес социалдемократията е смес, асоциира свенливо съгласие; осъвремененият

класически социализъм интензифицира транснационалните форми на трудови отношения с формално изискване за гъвкавост, поддържа социалния договор в основата на националната държава. В този контекст е вероятен подем на левия радикализъм.

В защита на стабилността, разясняващите управляващи са лице срещу лице с преобладаващо «невежи маси», т.е. хора, които по естеството на «ограничения си хоризонт» не носят със себе си отговорност за предизвикателствата на съвременността или се затварят в своите усети за житейска неудачност и неприспособимост.

Практическата стойност на изследванията върху най-съвременни партийно – идеологически измерения в България се очертава и при извеждане на национални цели: стратегия за по-дълъг или среден период /до 2020 г./ го изисква. Как е възможно? С какви инструменти? Днес партийната система – съобразна с трансцедентни политико – социални и хуманни стойности – има мисията да предлага път към ограничение на бедността – перманентно българско явление, ситуационно изостряно от трансгранични фактори. Мерките /превенция, ограничаване и редуциране, минимизиране или компенсирание чрез неикономически средства като идеологии, утопии, забавления и т.н./ изискват едновременно неудобното за елита и масата приваждане на българския критерий за бедност към развития свят. В отвореното общество занижаване на прага на бедност работи до време. *Ефикасното ограничаване и намаляване на бедността изисква партийно – политическа стратегия за дълъг период* /макар и по-абстрактна/.

Принципно предизвикателство са подходящи условия за ускорение на сектор като „Професионални дейности и научно образователна политика – административни и спомагателни дейности». Той е социално значим за бъдещето, изисква обновена законова и материална /чрез изпълнителна власт/ основа, косвено решаващ и срещу бедността. Разбира се, кодифицирани решения още не са действия, но стимулации на ефективни образователна и здравна системи е предпоставят успешна социална политика.

Важна за политико – стопанско и социално бъдеще ще е известна реформа на избирателна ситема, което да минимизира поводи за съмнение в избори за национална законодателна и изпълнителна власт и общински органи на самоуправление. *Свързано с последното са обществени ходове към устойчивост на системата на организация, съдържание и разположение на политическите партии.* Като основни институти на демокрацията партиите имат да пресъздават автентични интереси – извиращи от български условия и в тясна координация със /западно/европейски процеси; да следват обновяващи се групови интереси. *Ако се пренебрегват автентични интереси, няма автентичен избор на органи на законодателната и изпълнителната власти.*

Траен проблем пред партийно – политическата система на страната е координиране на конкретни мероприятия по *общата социална сигурност*. Вниманието на партийно – политическата система към социалната сигурност означава освен законодателство и материална сигурност, /т.е. ефективна изпълнителна власт/ за гладък ход на дейности, свързани с **БВП**

и качеството на живота. Съставна част от усета за сигурност е отношението на основните партии към организираната престъпност и корупцията; нагледният пример на политически елит е основен за нетолерантност към тях. Тук са са и политиките към **публична заетост**, които профилират политическите партии *надясно* и *наляво*. «Етикирането» е в зависимост от схващането им за мерките по поддържане на заетостта – дали те ще са протекционистки, повече правителствено – инвестиционни и по същество икономически изкуствени; или обратно-ще са в съответствие с договорния тип социално устройство, **ограничено в поддържането на сигурността в държава и общество и гарантиращо свободна игра на икономическите сили.**

Мнозинството граждани не симпатизират на политическия живот – общо чувство в съвременния свят, **в България е релефно очертано.** То няма активен израз, защото **структурата на гражданското общество е крехка** и също така поради **едностранното поведение на средствата за комуникация.** Морално проблемът тежи, понеже онова, което медиите представят за сериозна политика, /почти/ не изяснява правдоподобно българската действителност.

Все по-агресивната диалектика на основните политически партии – освен обременяваща и отегчителна – е неоправдана и реално опасна. Поляризацията показно расте и върви в неконтролирана форма, тласкайки и идейно умерени партии към имитация на политически екстремизъм. Умереността – вътре в организациите и навън – бива елиминирана, посланията дисквалифицират по осмиващ и често обиден начин. Оживяват елементи от утопии и исторически призраци, с необичайна интензивност изникват и се посяват омрази. Двойният морал се прилага автоматично, в безредие и с болезнено нахалство. В разногласията и разединенията медиите участват с повече страст и едностранчивост и от самите партии. Възникват двустранни «наслади» и **нови причини за сблъсъци.** Страстта към истина и обективна справедливост се изпарява. Понижава се интересът от реална информация, от фактически и сухи новини. Предпочитат се отравящи, офанзивни и дисквалифициращи неучтиви анализи. Личности и групи, разсъдъци и таланти – обърнати към благородни мисии и защита на свободата на израза – вече «влизат в играта» и свободата се понижава. Разширява се нетолерантност на политически партии и меди дори към минимална неутралност пред конфликти. Конструктивните критики, макар и градивни, се отхвърлят. Не се приемат умереност или равновесие в оценката. Опцията е семпла: или си с тях, давайки им абсолютно право, или си против тях и си плащаш последствията.

Такова едно описание на положението в България не е пародийно превеличение. То е меко описание на реалност, която се влошава при пореден изборен цикъл. Партиите и гражданското общество са изправени пред необходимост да ограничават тия тенденции, защото:

– **Изкуствената и систематичната радикализация като тактика** за «вземане» или запазване на власт е неморална практика и обижда политическата етика, далеч е от демократично право;

– **Радикализацията не е упражнение без последствия**, не е е безвъзмездна. Вреди на имиджа на страната и генерира видими и невидими разходи. Най-трудно възвръщаеми са разходи заради **повишен рисков климат и несигурност**;

– **Радикализацията е лишена от справедливост и обективност**. Тя контрастира с прилично поведение в други сектори на общественото пространство, където се оперира според по-разсъдъчни и благоразумни критерии. **Пример е социалният диалог /макар там да има частни практически сметки за КТ «Подкрепа» и КНСБ/**. Но те и предприемачи дават – макар показни – примери на цивилизовано съжителство, имитират следване на платформи и защита на интереси. *Политическата радикализация импулсира и подгръва радикализацията на други сектори и въздейства зле върху съдебна власт, което катализира безпокойство в обществото, вреди пред Европа и САЩ.*

Правото на радикална отличимост не е абсолютно. Когато колективният интерес е засегнат в директна, интензивна и драматична форма, то се оспорва и понякога може временно да се ограничава. Има редица теми, където морално и даже юридически такъв принцип може да се прилага. В борбата с организираната пресъпност правото на различно мнение се трансформира в задължение да не се допускат ексцесии, също за национална защита пред общата стопанска несигурност, за превенция от потенциално опасни кризи.

Негативизмът в преценката на българската съвременност не изключва признание за позитивни промени в политико – социалния опит. Поддържа се /с Валутния борд/ известна стабилност /макар на ниско за Европа ниво/. Качеството на живота е функция на фундаментална слабост, но има напредък в демократични стойности и частично в социалните отношения. Резюмираният горе стил – партиен и медиен – е риск, защото добри практики могат да бъдат опорочени. При срив възбудителите на хаос не поемат отговорност. Цикличността на обществените процеси предполага усилия към рационалност и устойчивост. Продуктивни ли са апели към идеализъм?

Призиви към трансцендентна мотивация имат и обратен ефект, зависи от формата. От крайни или кухи форми на идеализъм изникват илюзии, утопии и риск от социални бедствия. Проучванията на общественото мнение потвърждават ниското доверие към политическата класа. Факт е *дезинтерес към нейни мисии и функции. Той е силен при младежките категории*. Проблем е, че политическата класа не отдава внимание на тези оценки, дори ги омаловажава и иронизира – една неконструктивна позиция, защото се налага да мисли как да защити и оправдае своето привилигеровано право в обществото.

Тогава се прибегва до **ексцентрични решения, които оплитат политическата система в популистко изкушение – изключително актуално и влиятелно въпреки приложната му слабост**. Но политици и партии инерционно гърсят самозащита, пробват с ексцентричност да елиминират риска да бъдат пласирани в *гето* и политически изолирани /както спора-

дично в Италия, Гърция, Румъния и т.н./ В български условия **антипартийността** е силна при избори, когато се отхвърлят управляващи или поели към вписване в системността организации като НДСВ. Научният анализ върху пороците на партийната система не синтезира прокоби, а аргументирани превенции.

Фундаменталните принципи на демокрация и евроцентризъм са актуални. Възможни са трансформации, които да се дефинират като постевропейска и постамериканска парадигма, но ще са принципно върху западни ценности. Ненаучно ще е изменчивостта да се третира за илюзия и скриваща обвивка на «вечното западно». Ако се следва такава логика, последователните събития могат да се тълкуват в тривиални сюжети. Опитът е различен – той изтъква ролята на страсти, случайности, несъвпадения на логика и история. Има /основателни/ размисли за упадък на идеи и практики, опряни на правата на човека и свободната инициатива. Подхожда се с нови тълкувания и реновирани правила заради повишена роля на не – държавния сектор, на неправителствени организации и на транснационални компании. Идеологията и платформите, опиращи се на «естествения живот», влияят нееднозначно; изникват нови конкурентни форми.

«Научно – политически» размисъл върху съвременността на България ориентира и към историческа предопределеност. Не се отнася за преговор на историята от последните 250 или 1350 години, съществено за българската политическа система е възможната **структура към 2020 година**. Прогностиката е трудна, опира до вътрешни и обкръжаващи предизвикателства. Критерий ще е ефикасността *на българската демокрация за просперитет и справедлив политико – социален ред*. Функционална ли е да акумулира ценното от «догонваните пространства»? Отговор дължат освен научни изследвания също и обществено отговорни структури, най-вече основни политически партии. Дебатът е необходим, риск е натрупването на изследвания и разисквания, еkleктично комбиниращи идеи и **подбрани** обстоятелства. Нужно е подвеждане на преплитащите се ситуации под общ знаменател без схематизиране и пренебрегване на интуиции към нови хипотези и изводи.

След 2008 г. **традиционните** – с корени в национални истории – **партийни версии** като консервативни, либерални, социалдемократически или християндемократически опции са сред необичаен пазар на идеи, оферти, проекти и послания. Ключов проблем е пригодността им към «позитивна» консервация в новите социални реалии на *повишена турбулентност*. Мисията пред проверената класическа политическа система е активизираща и задължаваща. Проблемите изникват при изяснения на кризи и средства за достигане на дефинирана цел. Акцент върху демонстративен радикализъм ще обрича българската политическата система на стагнация. Политическият проблем на партиите – както и да се свежда или редуцира – се разрешава в съревнование за лоялност на избирателното тяло и сред пазар на идеи, послания и оферти.

Abstract

The report is an attempt to decode the sublevels of the Bulgarian party life after 1989, declarative / ergo functional / expressed in party-political platforms and programs. The center of gravity is the specific for a country in transition attitude of the citizens to policies and legislation. The article presents the views of the author of the real processes, factors and future prospects in the development of public and political ideologies as a means of communicating policies. As an ideological product, the political party offers solutions for management, always / at least verbally / alluding to the human group and personal existence. All societies in transition are in social crises, the extent of which depends on the public perception of changes. One of the goals of the documents of the political parties is the statement of their intentions to exercise acts of government or realization of intentions for opposition, which in a situation of social crisis means to demonstrate ways of overcoming it and achieving sustainable development

Key words: Bulgarian party life, Political Transition, contemporary political doctrines

ЛИТЕРАТУРА

- Арент, Х., (1992), «Истина и политика», в «Теории за истината», 1 част, УИ «Св. Климент Охридски», с. 366
Херцен, А.И., (1965), «Минало и размисъл» С., т.2, с.160
Мълър, Д.З., (1989), «Бъдещето на капитализма. Правителствата на левицата и десницата преоткриват «добродетелите» на пазара», сп. «Спектър» бр.67, с.5

Тошко Кръстев – докторант в Института за изследване на обществата и знанието – БАН

Toshko Krastev – PhD candidate Institute for the Study of Societies and Knowledge-BAS